

Vesna Dukić Dojčinović

DIHOTOMIJE KULTURNE POLITIKE

Ako na jugoslovensku kulturnu politiku dvadesetog veka usmerimo jedan analitički pogled, šta vidimo? Sasvim jasno se može uočiti neprekinuta nit maniješke vizije dihotomija kulture: progres naspram tradicije, grad naspram sela, novo naspram starog, globalno naspram lokalnog, urbano naspram ruralnog, univerzalno naspram posebnog, elitno naspram populističkog, profesionalno naspram amaterskog. Dugačak je niz dihotomnih vrednosti koje se ne moraju međusobno isključivati ako pogled na njih nije isključiv, a ovde je, uistinu, bio. Kulturna politika je seoskoj kulturi davala negativan predznak, isto kao i tradiciji, isto kao i lokalnoj kulturi, isto kao i populističkoj kulturi.. Ove su vrednosti u našoj svesti bile bojene u crno i suprotstavljane su onim *belim*: progres, gradska, globalna, univerzalna, elitna kultura.

Kulturna politika nije prepoznavala razlike kao stimulativno bogatstvo koje umnožava mogućnosti razvoja, već kao nazadne vrednosti koje koće dalji razvoj društva. Ona nije činila nikakav napor da poveća prag osetljivosti za problem koji je star koliko i pisana istorija i koji nije ograničen samo na neku posebnu zemlju, pa ni samo na Jugoslaviju. Oduvek je u raznim delovima sveta, u istoj geografskoj oblasti, kao i unutar granica jedne države, postojalo više različitih kultura, a sa njima i više različitih identiteta koji su imali samo jednu želju: da se taj identitet prizna, respektuje i sačuva. Danas to zovemo pluralizmom, ili multikulturalizmom, ali to je samo novi pojam za pojavu čiji su korenji jako duboki i sežu u daleku prošlost čovečanstva.

Međutim, kulturna politika Jugoslavije je tokom čitavog veka zanemarivala celinu višeslojne strukture kulturnog identiteta. Ona nije imala razumevanja za kulturne razlike i nije unapredovala odnose njihovog međusobnog poštovanja i uzajamnog obogaćivanja. Zbog takvog netolerantnog stava složena kulturna struktura društva nije bila u potpunosti obuhvaćena državnom brigom, već su neke vrednosti bile preporučivane, a druge ukidane. Prema jednima su

bile okrenute stimulativne mere, a prema drugima restriktivne i represivne. Na tom planu se ne mogu uočiti suštinske razlike u odnosu na kulturne politike koje su na našim prostorima vodile najpre Kraljevina Jugoslavija, a potom i Titova Jugoslavija. Zajedničko i jednoj i drugoj državnoj administraciji bilo je nastojanje da se čitavo društvo uzdigne iznad zatećene duhovne i materijalne situacije i izgradi novi sistem vrednosti koji teži da uspostavi homogeni politički, socio-kulturni i ekonomski okvir unutar kojeg se ne bi prepoznavale razlike već jednakosti. Takav ideološki diskurs iziskivao je da osnovno načelo kulturne politike bude ukidanje dihotomnih vrednosti i razlika koje iz ovih vrednosti proizilaze. Ovom procesu u drugoj polovini veka više je nego pogodovala globalna kultura koja se širila svuda po svetu onom brzinom kojom su napredovale nauka i tehnologija i kojom su se razvijali masovni mediji i sredstva komunikacije. Kako je takva tendencija korespondirala sa idejama partije koja je bila na vlasti u tadašnjoj Jugoslaviji, dve ideologije, socijalistička i kapitalistička, naočigled suprotne, u stvari su bile kompatibilne i služile su istom cilju: ukidanju kulturnih različitosti i narastanju univerzalne super-kulture koja ceo svet pretvara u globalno selo.

Selo i grad su dva različita društvena i prostorna oblika. Sela su starija i po svojoj strukturi jednostavna i homogena ljudska naselja, za razliku od grada koji je nastao u kasnijim etapama razvoja i koji predstavlja razvijeniju, složeniju i heterogeniju ljudsku zajednicu. Po strukturi i dinamici razvoja, oni se razlikuju, ali i jedan i drugi oblik deo su jedinstvene i nedeljive celine društva kome pripadaju i unutar koga se razvijaju. Stoga bi politika razvoja trebalo da sa podjednakom pažnjom i uvažavanjem planira i utiče na njihov razvoj.

U svakoj od njih odvija se način života koji se razlikuje od onog drugog, što nam omogućava da govorimo o kulturnom identitetu sela i kulturnom identitetu grada. Način života u zajednici utiče na oblikovanje identiteta. On identificuje pripadnike istog modela i razlikuje pripadnike drugog. Modeli se razlikuju po tome što svaki za sebe čini celinu saznanja i vrednosti kojih se pridržava svaki pripadnik zajednice. Relacionistička teorija identiteta kaže da je pojedinac identičan u odnosu na drugog pojedinca koji pripada istom kulturnom modelu samo ukoliko je različit od pojedinaca koji pripadaju drugim kulturnim modelima. Razlike su te koje razdvajaju, ali i koje povezuju, pošto se identiteti ne bi mogli razlikovati ako ne bi stupali u kontakt. Samo kontakt stvara osećaj pripadnosti. Selo i grad su dva strukturno različita, ali u kulturnom pogledu međusobno komplementarna oblika ljudskog života. Oni se ne isključuju, već kontaktiraju i dopunjavaju. Pripadnici ova dva kulturna modela se među sobom razlikuju onoliko više ili manje koliko više ili manje pripadaju svom kulturnom modelu u koji su uvedeni enkulturacijom. Pošto modeli nisu potpuno izolovani, već stupaju u kontakt i prožimaju se, moguće je da pojedinac bude identičan u

odnosu na drugog pojedinca unutar istog kulturnog modela ukoliko ih povezuju isti lokalni kulturni obrasci, ali i različit u odnosu na njih, sve u zavisnosti od toga koliko je obuhvaćen procesima enkulturacije i kultivisanja.

Zato u procesu oblikovanja identiteta, pored enkulturacije, podjednak značaj za razvoj pojedinca i čitavih društvenih grupa ima i stepen kultivacije kojim su oni obuhvaćeni. Pri tome, kad kažemo kultivacija, mislimo na proces prenošenja univerzalnih kulturnih vrednosti kojima se pojedinac identificuje sa globalnom društvenom zajednicom, dok se procesom enkulturacije prenosi ključ za razumevanje i usvajanje osnovnih kulturnih vrednosti lokalne zajednice čime se identificuje sa drugim pripadnicima istog kulturnog modela.

Na teorijskom planu, dakle, na jednoj strani uočavamo selo i grad kao komplementarne lokalne zajednice koje se razlikuju po načinu života. Iz načina života zajednice proizilaze vrednosti unutrašnje kulture, a njihovo prenošenje na potomke označavamo kao enkulturacija. Analogno tome, enkulturacijom se na gradsko potomstvo prenose vrednosti gradske kulture, dok se na seosko potomstvo prenose vrednosti seoske kulture. Obe ove kulture su unutrašnje kulture. One deluju od pojedinca ka ciljevima i prenose se unutar porodice, sa kolena na koleno. Sa druge strane postoji globalno društvo koje karakterišu integrativni procesi i univerzalne vrednosti. One deluju od ciljeva ka pojedincu i šire se kroz profesionalne institucije procesom obrazovanja i kultivisanja. Kulturu koja tako nastaje mogli bismo nazvati spoljašnjom kulturom. Preduslov za njeno ostvarenje je potčinjavanje pojedinca kolektivnoj svrsi. Pojedinac često te svrhe ne mora da bude svestan, ne mora ni da je prihvata, a ona može da bude i od daleke relevantnosti za njegova zanimanja i stremljenja. Ipak, od njega se očekuje da se povinuje zahtevima globalnog društva. Ono teži jednoobraznosti i ne toleriše razlike.

Tekovine ovog društva pozajmimo kao spoljašnje ili opštekulturne tekovine. Neki teoretičari označavaju ih i kao opštecivilizacijske tekovine čime se stvara još jedna dihotomija. Dihotomija kultura-civilizacija. Iako se ova dva termina često podudaraju, među njima postoje suštinske razlike. Ovaj prvi označava ono što je osobno i specifično u jednom društvu, a drugi se odnosi na ono što može da bude postignuto i preneseno iz jednog društva u drugo i, napokon, na sve narode. U tom smislu Edgar Moren za kulturu kaže da je generička, a civilizacija je ono što se može generalizovati; kultura se razvija vraćanjem izvorima i vernošću svojim osobenim principima, a civilizacija skupljanjem svojih dostignuća. Ipak, kultura i civilizacija se mogu sjediniti i preklapati pa zbog toga nije moguće primeniti terminološku strogost i oštro ocrtati granice između ova dva pojma¹. Tim pre nije moguće odbraniti stav da je samo jedan

1 Edgar Morin, *Kako misliti Evropu*, Svetlost, Sarajevo, 1989.

od ova dva poželjan. Čovečanstvu su podjednako potrebne tekovine kulture koliko i civilizacije.

Tako izlazi da je kulturni identitet pojedinca višeslojan pošto na njegovo oblikovanje utiču kako tekovine kulture, tako i tekovine civilizacije. Kako vrednosti porodice i lokalne društvene zajednice, tako i vrednosti šire društvene zajednice i, na kraju, globalnog društva. Svaki sloj čini po jednu kariku u lancu, a svi zajedno oblikuju kulturni identitet pojedinca. Mera u kojoj je on izložen procesima enkulturacije i kultivisanja, sa jedne strane i kulturnim i civilizačijskim tekovinama sa druge strane, učiniće ga istovremeno i identičnim i različitim u odnosu na druge pojedince. I sa stanovišta razvoja ličnosti i sa stanovišta razvoja društva poželjno je da ni jedna karika u lancu ne nedostaje. I pored toga, kulturna politika jugoslovenskog društva ovaj koncept nije uvažavala, a ni kulturne institucije ga nisu provodile u praksi. Moglo bi se reći da je kulturna politika polazila od stanovišta da je poželjna samo univerzalna, spoljašnja kultura, a da vrednosti unutrašnje kulture treba izobičajiti pošto su one identifikovane kao nazadne.

Međutim, težnja da se stvori univerzalna kultura, kao i da se putem kulturnog prosvećivanja ukinu nacionalne, socijalne, kulturne i ekonomске razlike, ne može se vezati samo za Titovu Jugoslaviju. Ona potiče još iz vremena Kraljevine Jugoslavije i proteže se sve do raspada SFRJ. Prosvetno i kulturno ujednačavanje države Srba, Hrvata i Slovenaca nesumnjivo je i tada bilo pokazatelj ideološkog značaja te oblasti društvenog života, kao što je to bilo i u drugoj polovini veka. I u jednoj i u drugoj državi, i u Kraljevini Jugoslaviji i u Titovoj Jugoslaviji, koliko god da je razlika između njih postojalo, smatrano je da se za uspostavljanje zajedničkog državnog prostora i ostalo što je trebalo učiniti da se on istinski integrise, treba dosta vremena i novca koje države nisu imale i da u takvim uslovima prosveta i kultura, nakon političke integracije koja je postignuta u ratu, treba da odigraju presudnu integrativnu ulogu u jugoslovenskom društvu.

Tako se u Kraljevini Jugoslaviji u duhu sa ideologijom jugoslovenstva sa naročitim žarom pristupilo oblikovanju univerzalne *jugoslovenske kulture* koja nije tolerisala nacionalne kulture većinskih naroda Srba, Hrvata i Slovenaca i manjinske kulture brojnih etničkih grupa koje su živele u Kraljevini. Još tada je, početkom dvadesetog veka, integracija kao najvažniji politički cilj trebala da bude ostvarena preko jedinstvenog školskog sistema, prosvetnog zakonodavstva, zajedničkih udžbenika i novog, srpsko-hrvatskog jezika koji je bio u nastajanju². U posleratnoj Jugoslaviji taj poželjan model jugoslovenske kul-

2 Više videti u: Dr Ljubodrag Dimić, *Kulturna politika kraljevine Jugoslavije 1918-1941*, knjiga prva, Stubovi kulture, Beograd, 1996.

ture ispunila je *kultura ugledanja*. Ona je kao dominantni kulturni model bila netolerantna prema svim drugim kulturnim modelima na kulturnoj sceni, a naročito prema seoskom. Tokom druge polovine veka, partijski ideolozi su verovali da bi opismenjavanje i demokratizacija mogli poslužiti ovakvom cilju, pa su na ostvarenju koncepta kulturne politike radile sve etablirane vaspitne, obrazovne i kulturne institucije³.

Tako je kulturna politika neposredno uzrokovala velika kulturna pomeranja izazvana talasom migracija i emigracije seoskog stanovništva. Selo više nije bilo poželjno sa stanovišta ideologije koja je propovedala nove vrednosti. Štaviše, trebalo je da *izumre*, rečeno rečnikom onog vremena, i da nestane sa društvene pozornice uprkos tome što je tokom istorijskog razvoja društva postojalo i opstajalo duže nego grad. Suprotno ovome, gradovi su narastali preko mera koja je bila predviđena postojećom gradskom infrastrukturom, a sela su se smanjivala, siromašila i starila. Iako kretanje seoskog stanovništva ka gradovima traje od kako su gradovi nastali, posleratni talas napuštanja sela i poljoprivrede u Jugoslaviji direktno je bio uzrokovani politikom koju je država vodila u oblasti ekonomskog, socijalnog i kulturnog života. Od 1961. do 1981. godine migracije selo-grad skoro su uđovostručile broj gradskog stanovništva. Prema nekim podacima, za te dve decenije gradsko stanovništvo je sa oko 28% poraslo na 46% ukupnog stanovništva. Tako nagla deagrarizacija ne bi se mogla nazvati prirodnim kontinuitetom u razvoju sela i gradova, niti je na delu mogao biti postepeni preobražaj seljaka u varošane i građane. U tom stanju kulturnog šoka na periferiji gradova koja je narastala zbog sve većeg priliva seoskog stanovništva, stvaran je treći kulturni model koji bi se mogao nazvati *kultura ni grada ni sela*. On je i nastajao u fizičkom prostoru između grada i njegovog seoskog zaleda. Dakle, pored gradskog i pored seoskog kulturnog modela, na periferijama gradova oblikovan je treći, populistički, masovni kulturni model koji je, izgleda, jedini bio u ekspanziji. Ostala dva su zahvaljujući kulturnoj politici bila više u stanju mirovanja nego razvoja.

Istraživanja pokazuju da je u prvom talasu migracija preko 70% mladih poreklom sa sela nakon završenog osnovnog, nastavljalo obrazovanje u gradu, gde su se kasnije zapošljavali, osnivali porodicu i trajno nastanjivali. To je bio jedan način izdizanja iznad seljačkog načina života. On je bio neposredni uzrok starenja seoskih domaćinstava, pošto je veliki broj, čak polovina poljoprivrednih domaćinstava, školovao svoje naslednike i tako ostajao bez mладог naraštaja koji bi mogao preuzeti poslove na gazdinstvu. Sa druge strane, ovakva kulturna

3 Više videti u: Dr Vesna Đukić Dojčinović, *Pravo na razlike selo – grad*, Zadužbina Andrejević, Beograd, 1997.

pomeranja dovela su do pojave koja je poznata kao *profesionalno nomadstvo*. Zbog toga što selo nije bilo poželjan okvir za život i rad, dešavalo se da mnoge seoske škole nemaju učitelje koji žive u selu, već dolaze iz obližnjeg grada i predaju čak u nekoliko seoskih škola, a ne samo u jednoj. Pa čak i crkva kao institucija praktikovala je ovaj oblik nomadstva. U velikom broju seoskih crkava nije se redovno vršilo bogosluženje, već samo jednom godišnje za seosku slavu, a seoski sveštenik je tokom godine u selo dolazio samo po potrebi, najčešće za sahrane. Time je selo, već osiromašeno egzodusom, ostajalo i bez obrazovanih potomaka i uglednih i viđenih ličnosti, a seoske institucije bez profesionalaca koji bi bili plaćeni za svoj rad i koji bi mogli imati uticaja na dalje kulturne tokove seoskog društva. Njihovim odlaskom pucale su osnovne karike seoske hijerarhije bez kojih je selo sve više gubilo svoj model postojanja i svoj smisao opstanka. Takav sistem edukacije koji je mlade pripremao za život i rad u gradu, a obrazovne potrebe sela zanemarivao, uzrokovao je da skoro potpuno nestane temeljni princip raznolikosti i hijerarhije bez koga nije moguće održati ni jednu vrstu ljudske zajednice, pa neće biti moguće ni sačuvati selo⁴.

Prema Talkotu Parsonsu, značajnom predstavniku funkcionalističkog gledišta u psihologiji, škola deluje kao most između porodice i društva kao celine⁵. Ako se unutar porodice odvija proces enkulturnacije, a unutar globalnog društva proces prenošenja univerzalnih vrednosti koje smo označili kao kultivisanje, onda bi se, prema definiciji, moglo reći da škola predstavlja vezu između ova dva procesa. Međutim, u našem sistemu edukacije ovaj most nije postojao. Tamo gde je trebao da bude izgrađen, bilo je ogromno prostranstvo netolerancije. Paternalizam koji je ispoljavala država produbio je provaliju umesto da je gradio most. Neprihvatanje razlika između sela i grada, netolerancija prema tradicionalnim vrednostima i stalno okretanje ka novom, progresivnom i *revolucionarnom* (izraz onog vremena), prezir prema lokalnom i pogled pun iščekivanja okrenut ka globalnom, autoritarno i paternalističko propovedanje poželjnih kulturnih vrednosti koje su pripadale kulturi ugledanja i visokim kulturnim tradicijama, imalo je za cilj da poništi unutrašnje autohtone kulturne vrednosti i namesto njih situira spoljašnje.

Takvo promišljanje kulturne politike stvorilo je dubok jaz između vrednosti koje su negovale dve najznačajnije institucije čija je misija bila vaspitanje i obrazovanje mlađih generacija – porodica i škola.

U seoskim sredinama učitelji se više nisu smatrali uglednim i viđenim ličnostima. Meštani velikog broja istraživanih sela u Srbiji čak ističu da uglednih i

4 Mile Nenadić, *Novi duh u obrazovanju*, Prosveta, Beograd, 1997, str. 175.

5 Isto, str. 156

pametnih ljudi više nema, da su svi oni otišli u grad. Pažljivim posmatranjem takođe se može uočiti da je međusobni odnos seljana i škole formalizovan i da suštinski ne zadovoljava ni interes meštana ni interes škole i učitelja. Pošto, između seoske porodice i seoske škole nije postojao most, protok vrednosti sa jedne na drugu stranu nije bio moguć. Ovde treba reći da je delovanje crkve kao verske zajednice slično porodičnom. I crkva svoje religiozne dogme, kao i porodica tradicionalne kulturne obrazce, prenosi usmenim putem. I više od toga, za ljude na selu povezanost između religije i načina života je tako uska da su u tradicionalnom ruralnom ambijentu, kakav preovladava u našim selima, skoro sve vrednosti unutrašnjeg seoskog kulturnog modela i religiozno sankcionirana. Vredi i suprotno, sve se izrazito religiozne obaveze smatraju ujedno i društvenim obavezama i deo su celine života seoske zajednice. Postojeća istraživanja pokazuju čak da je stepen religioznosti u direktnoj vezi sa stepenom obrazovanja. U bivšim socijalističkim zemljama sloj srednje i visoko obrazovanih službenika pokazuje najmanji stepen religioznosti, dok je kod seoskog stanovništva razvijen visok stepen religioznosti, a nizak stepen obrazovanja⁶. Međutim, proces modernizacije i globalizacije koji je zahvatilo i urbano i ruralno društvo rušio je ovo jedinstvo i podelio svet ideja, normi i spoznaja na religijske i nereligijske, pa je tako stvorena još jedna u nizu dihotomija prema čijem je jednom polu okrenuta oštrica restrikcija kulturne politike. U ovom slučaju to je bila crkva kao rasadnik religioznih osećanja stanovništva, dok je nereligiozno stanje duha narastalo. Takav trend je, opet, korespondirao sa svetskim tokovima gde je sekularizacija bila sve prisutnija.

Zbog svih novih vrednosti koje je propovedala kulturna politika ocrtavao se obris jedne univerzalne kulture koja je u nastanku, koju niko još ne poznaje, ali koja obećava prosperitet i bolji život, ako ne za starije generacije pošto su nemoćni da im se u potpunosti predaju, ono bar za njihovu decu. Ta obećanja davale su podjednako i gradske i seoske obrazovne i kulturne institucije, a kasnije i mediji.

Ako to prevedemo na jezik Emila Dirkema, najznačajnijeg predstavnika funkcionalističke sociološke škole, doći ćemo do zaključka da je školovanje znatno uticalo na ruralni egzodus, a samim tim i na ukupne promene u društvu koje nisu donele željene rezultate. Ovo zato što, kako kaže Dirkem, vaspitanje ima za cilj da kod deteta stvara i razvija određeni broj fizičkih intelektualnih i moralnih stanja koja od njega traže i političko društvo u celini i posebne sredine za koje je posebno namenjeno⁷. Međutim, vaspitanje provođeno u

6 Jadranka Goja, Ljudevit Plačko, Đuro Šušnjić, *Neke odrednice religijskog fenomena*, Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 1980.

7 U: *Novi duh u obrazovanju*, str. 156.

našim školama razvijalo je pretežno ona stanja i one vrednosti koja je od novih generacija tražilo globalno društvo (čitaj: jugoslovensko), pripremajući ih za integraciju u globalne društvene tokove. Škola je, čak, znatno produbljivala postojeće dihotomije učećih generacija da su lokalne kulture, isto kao i seosko društvo, vrednosti u nestajanju. Tako je veliki, dinamični i napredni grad, znatno više nego malo, konzervativno i zaostalo selo, identifikovan kao mesto u kojem nastaju, razvijaju se, i u kojem se prelамaju interesi globalnog društva i u kome stanuju univerzalne vrednosti. U svesti većine pripadnika onih generacija koje su obuhvaćene posleratnim obrazovnim procesom, grad je bio sinonim za razvoj, prosperitet, lakši i udobniji život, a selo ognjište koje stariji pripadnici seoske zajednice čuvaju da se ne ugasi.

Što se gradske dece tiče, ona su bila obuhvaćena istim obrazovnim sistemom kao seoska. Ona se, doduše, nisu morala opredeljavati za život u gradu pošto su u gradu rođena, ali su formirala isti vrednosni sistem koji je na seosko, lokalno i tradicionalno, takođe, gledao sa prezirom. I ovde je slika bila crnobela. Ako su ove vrednosti bile kvalifikovane kao nazadne, one su, opet u duhu manihejstva, u svesti ove dece bojene u crno. Bele vrednosti su bile poželjne: grad, univerzalno, progresivno, novo..

Tako je obrazovanje postajalo sredstvo za uzdizanje iznad lokalnog i tradicionalnog, a ne za njihovo unapređenje. Sličnu tvrdnju iznela je dr Rut Tronton još pedesetih godina ovog veka u knjizi *Renesansa seljaštva u Srbiji*⁸. Od tada do danas ona nije izgubila svoje značenje. Ni poslednje decenije ovog veka most između porodice i društva kao celine ne postoji. Pritom su obe strane, i ona koja zastupa globalne interese i ona koja zastupa lokalne interese, potpuno izgubile iz vida potrebe koje je selo kao lokalna zajednica imalo za obrazovanim pojedincima, i to ne samo za intelektualcima već i za različitim profesijama.

U svakom slučaju, šteta je učinjena. Razbijena je raznolikost bez koje nema socijalnog života. Ako hoćemo da lokalna zajednica oživi morali bismo se pobrinuti da socijalna hijerarhija u njima oživi. Da ponovo ožive razlike. Morali bismo nastojati da u selu bude ne samo seljaka koji se bave poljoprivredom, već i nastavnika, tehnointeligencije, stručnjaka socijalnih službi, lekara, vetrinara, advokata, bibliotekara, organizatora kulturnog života, umetnika, zanatlija, turističkih radnika itd. Bez njih selo koje ima samo seljake, a ne poznaje i druge socijalne kategorije, ne predstavlja seosko društvo. Ono postaje samo agregat materijalnog razvoja globalnog društva, bez kulturnog identiteta kao obeležja samosvojnosti lokalne zajednice. Selo time gubi i obeležja socijalnog sistema postajući delić globalnog društva koji karakterišu integrativni procesi,

8 Više videti u: Dr Vesna Đukić Dojčinović, *Pravo na razlike selo – grad*.

društva koje se sve više širi i preti da uništi sve razlicitosti koje su postojale unutar tradicionalnog sistema društvenih odnosa.

U procesu homogenizacije kulturnih vrednosti i gubljenja lokalnog *identiteta*, za školom nisu zaostajale ni druge institucije kulture, a na prvom mestu one koje su i najrasprostranjenije, a to su biblioteke, pozorišta, kulturni centri, domovi kulture, radnički i narodni univerziteti, bioskopi... I one su, ništa manje od škola, poslednjih decenija bile transmitivni kanali kojima su se širile vrednosti elitne, univerzalne kulture. Transmisija je bila utemeljena na verovanju da je selo zaostalo i nesposobno za samostalni razvoj u skladu sa globalnim društvenim tokovima. Stoga su institucije kulture dalje produbljivale razlike između sela i grada, na jednom nivou, i na drugom, razlike između malog, zatvorenog i, kako se verovalo, nazadnog lokalnog društva utemeljenog na tradicionalnim vrednostima koje je *perpetum mobile idiotizma života na selu* i velikog, otvorenog, naprednog globalnog društva koje vodi ka daljim integracijama i razvoju. Jedina razlika koja se može uočiti između škola i ovih institucija je što je školovanje bilo obavezno, a odlazak u institucije kulture nije, pa ih je seosko stanovništvo relativno malo posećivalo. Srazmerno tome, mali je i uticaj ovih institucija na njihovo mišljenje i ponašanje. I pored toga, seljak je mnogo toga menjao u svom životu, ali, i kada je prihvatao promene, on se uvek odredivao prema unutrašnjim potrebama koje su proizilazile iz načina života i rada njegove porodice i seoske zajednice. Tako je relativno brzo usvojena nova agrarna tehnika za koju je seljak stekao potrebna znanja, usvojeni su i novi organizacioni oblici rada, došlo je do promena u kulturi stanovanja, ishrane i odevanja, ali nije dozvoljavao da se dira u njegove svetinje. One svetinje koje su oblikovale seljakov kulturni identitet su vlasništvo nad zemljoposedom, crkva i porodica. Kultura koja je u sebe ugradila ove temeljne vrednosti seljakovog života jeste unutrašnja kultura sela. Kako je kultura koju su prenosile seoske institucije kulture, ustvari, spoljašnja kultura, ne treba da čudi to što joj se seoska zajednica opirala. A opirala se zato što je spoljašnja kultura bila nametnuta i pritom suviše nerazumljiva i nedostupna seljaku⁹.

Takva kulturna politika kakva je vođena prema selu skoro tokom čitavog veka bila je paradigma jedne u suštini antikulturalne politike, koja je zarad jednog uništavala drugo, zarad novog-staro, zarad lokalnog-globalno, zarad grada-selo, sve dotle dok je dobijala podsticaje iz ideologije sveopštih društvenih promena. Međutim, već krajem osamdesetih godina trend urbanizovanja gradova opada. Dolazi do njegove prenaseljenosti i on istovremeno počinje da

9 Više videti u: Dr Vesna Đukić Dojčinović, *Kulturna politika i seoske institucije kulture kao faktori društvenog života sela*, Zbornik Matice Srpske za društvene nauke, Novi Sad, 101/1996, str. 49-59.

gubi svoju popularnost kod seoske omladine, pa i ukupnog seoskog stanovništva. Zbog toga se u budućnosti mogu očekivati promene u pogledu odnosa prema selu, kako države i državnih institucija, tako i samog seoskog stanovništva. One bi bile u skladu sa promenama u okruženju pošto poslednjih godina ovog veka mnoge evropske zemlje okupljene oko Saveta Evrope i Evropske Unije čine velike napore da se ožive lokalne zajednice. Popularni san o bežanju na selo već sada počinje da se ostvaruje, a prema brojnim prognozama izgleda kao da će naseljavanje sela i nadalje biti dominantan faktor redistribucije populacije razvijenog sveta. Taj proces je vidljiv širom sveta, ali, kako kažu autori knjige *Migracija u ruralne predele*¹⁰, on još uvek nije dovoljno shvaćen. U svoj svojoj složenosti, on obuhvata mnogo više od rezidencijalnih promena. U kulturološkom smislu, on podrazumeva i konflikt između dodoša i starosedelačkog stanovništva ruralnih sredina.

Zbog složenosti pitanja oživljavanja lokalnih zajednica, preduslov tim procesima mora biti rekonstrukcija državne administracije i novi program kulturne politike koji bi uvažavao razlike između sela i grada. On bi obezbedio potrebne uslove za razvoj lokalnih kulturnih modela koji bi bili u odnosu aktivne interakcije sa drugim modelima na kulturnoj sceni, a ne u odnosu izolacije ili isključivosti i međusobnog ukidanja kakav je već viđen tokom ovog veka. Takvim suštinskim preobražajem kulturne politike došlo bi i do drugačijeg načina gledanja na ulogu institucija kulture i obrazovanja koje bi u novom kulturnom pejsažu morale da učine napor i prilagode se razvojnim potrebama seoske zajednice. Ako bi do toga došlo, seljaštvo ne bi u velikom broju napuštaло svoja porodična imanja i socijalna hijerarhija na selu bi mogla oživeti, a sa njom i demografska, ekonomsko-profesionalna i obrazovna struktura. Već sada se neki obrazovani pojedinci nakon penzionisanja vraćaju u selo, što se pre tri ili četiri decenije nije moglo predvideti. Novija istraživanja trebalo bi da pokažu da li je u poslednjoj deceniji ovog veka došlo do vidljivih promena i da li se zaista može govoriti o talasu povratka na selo i oživljavanju socijalne strukture lokalnih seoskih zajednica.

Pošto ni jedan deo sveta nije izolovan, niti isključen iz opšteg razvoja, povratak na staro nije ni moguć, ni potreban. Obeležja lokalnog kulturnog sistema mogu se sačuvati i u procesu tranzicije i promena. Kada se identitet menja, pošto on nije nepromenljiva kategorija, on se menja istovremeno čuvajući osnovna obeležja lokalne zajednice. Istina, to je moguće jedino ako se samosvojnost čuva i menja nenasilnim putem, na svoj način. Ako se menja

10 Paul Bozle, Keith Halfacree, *Migration into rural areas*, John Wiley & sons, Baffins Lane, Chichester, England, 1998.

u skladu sa unutrašnjim načinom života i u skladu sa potrebama, umnim, duhovnim, moralnim i fizičkim snagama i saglasno verskim i moralnim predstavama lokalne zajednice. Kao što nije moguće odupreti se razvojnim procesima, tako nije mogućno ni potpuno odbacivanje svih tradicionalnih vrednosti u ime daljeg razvoja. Nasilno uvođenje promena može aktivirati odbrambene mehanizme i izazvati reakcije na diktatorski i paternalistički sistem. Zbog toga je potrebno da se lokalna zajednica u daljim planovima razvoja ne izostavi i da ne preovlada samo interes globalnog društva. Potrebno je da kulturna politika izgradi most koji bi povezivao lokalno i globalno. Potrebno je da se nade ravnoteža između onog spolja i onog iznutra, između tradicionalnih obrazaca lokalne zajednice i novih obrazaca globalnog društva u narastanju. Potrebno je da se usklade procesi enkulturacije i kultivisanja. Potrebno je da se izbalansiraju stari obrasci koje upoznajemo u porodici i novi zahtevi koje pred nas postavlja globalno društvo i logika ekonomskog i tehnološkog razvoja.

O ovom problemu bilo je reči na Drugoj međunarodnoj konferenciji Ujedinjenih nacija o ljudskim naseljima za 21. vek koja je 1996. godine održana u Istanbulu. Usvojeni dokumenti upozoravaju da međunarodna zajednica mora da posveti znatno veću pažnju stanju i posledicama urbanizacije. U svetu koji se sve više povezuje potrebno je preuzeti niz praktičnih mera da bi se uspostavila tako potrebna ravnoteža između globalnih i lokalnih razvojnih trendova. Tačka 6 Deklaracije o ljudskim naseljima ističe da su razvoj grada i sela medusobno zavisni: "Uporedo sa poboljšanjem uslova života u gradovima, moramo delovati i u pravcu razvoja odgovarajuće infrastrukture, komunalnih usluga i uslova za zapošljavanje u seoskim područjima, kako bismo doprineli njihovoj većoj atraktivnosti, razvili integriranu mrežu naselja i na najmanju meru sveli migraciju selo-grad", ističe se u ovoj tački Deklaracije. U narednoj tački pod brojem 7 potpisnici Deklaracije navode da će se zalagati za unapredjenje uslova života u ljudskim naseljima u skladu sa lokalnim potrebama i uslovima, ali ne propuštaju da *naglase neophodnost* odgovarajućeg delovanja na globalne ekonomske, socijalne i ekološke trendove, u smislu stvaranja bolje životne sredine za sve ljude¹¹.

Međutim, baš u naglašenoj potrebi delovanja na globalne tokove i leži opasnost. Ona je, istina, nešto manja ako bi proces snaženja lokalnih zajednica nizom praktičnih mera koje treba preuzeti, zaista doneo vidljive rezultate. Ako je problem identifikovan, i ako volja lokalnih vlasti i predstavnika globalnog društva zaista postoji, možda i možemo da dovedemo u sklad ono što kao ljudski rod jesmo i ono što bismo želeli da budemo ili ono što nam globalni društveni tokovi nalažu da budemo.

11 Meridiani, Zavod za međunarodnu naučnu i kulturnu saradnju, Beograd, br. 2-4, 1996.

Vesna Đukić Dojčinović

DICHOTOMIES OF CULTURAL POLICY

Summary

Throughout the twentieth century the complex ex-Yugoslavian cultural community was almost completely under the government control. The policy of the time was to stimulate desirable values, and to repress the non-desirable ones. There was no crucial difference in this respect between the Yugoslav monarchy and Yugoslavia under Tito's presidency. The common aim of both political administrations was to build a new society as a new homogenous socio-cultural and economic framework, with respect for one-sided cultural values, and no respect for the cultural diversity, dichotomies and opposite cultural values. That ideological discourse requested the abolition of any kind of cultural differences. Today when we are entering the new millennium, there is a need to reconcile the opposite cultural values: global-local, progress-tradition, urban-rural, new-old, etc.